

Ladislav Tomášek: Teoretické otázky politiky a politické organizace

Bratislava, Pravda 1980, 224 s.

V etapě budování rozvinuté socialistické společnosti objektivně působí řada zákonitostí, jejichž projevy determinují vývoj společnosti. Některé z těchto zákonitostí svou povahou výrazně určují samotnou kvalitu dynamiky společenského pohybu a – jsouce jeho implicitní součástí – rozhodují mírou svého uplatňování i o způsobu a tempu dosahovaných výsledků společenského rozvoje.

Jednou ze zákonitostí, která má tyto atributy, je proces prohlubování vedoucí úlohy komunistické strany a dělnické třídy. Jeho poznávání a vědeckými metodami realizované zhodnocování je integrální součástí jeho uplatňování i jednou z podmínek dalšího rozvíjení. Formulace o prohlubování vedoucí úlohy strany a třídy jako zákonitosti etapy, v níž se budování rozvinuté socialistické společnosti ocitá, není výsledkem abstraktní spekulace teoretiků, kteří jsou buržoazními ideology „obviňováni“ z toho, že dogmaticky ulpívají na Marxem a Engelsem vytvořené ideji o historické úloze dělnické třídy a Leninem formulovaném učení o její avantgardě – komunistické straně.

Příčinu údajné nevědeckosti naší marxisticko-leninské teorie o straně a dělnické třídě tito rádo by vědci přičítají neschopnosti postihnout nové, vpravdě prý „revoluční“ společenské přeměny. Opak je vědecky prokázanou a revoluční praxí potvrzenou pravdou. Je to právě buržoazní ideologie, která je v nesmiřitelném rozporu s vědeckým poznáním objektivního pohybu světa.

Marxismus-leninismus poprvé v historii vědy o společnosti vznikl jako produkt jednoty vědy a ideologie. Poznávání objektivních zákonitostí působících v zájmu dělnické třídy a celé společnosti je tak procesem vědecké povahy. Vědecké poznání, plnící funkci návodu k rozvoji společenské revoluční praxe dělnické třídy, se zároveň stává jedním z nástrojů jejího vědomého uchopení. Stává se tak nástrojem i prostředkem uvědomělého urychlování společenského pokroku, jehož zákonitost není chápána jako fatální předurčenost, ale jako výslednice dialektického vývoje objektivní reality s cílevědomým aktivním působením lidské subjektivity, uvědomělého „naplňování“ dějin historickými činy lidí.

Komunistická strana nekončí svou funkci avantgardy dělnické třídy uchopením moci dělnickou třídou. Akt socialistické revoluce teprve otevírá prostor pro její vedoucí úlohu, která se v procesu revolučního přetváření společnosti objektivně prohlubuje.

Marxisticko-leninská teorie musí zkoumat a zobecňovat projevy této zákonitosti, analyzovat metody a způsoby jejího uplatňování, hledat prostředky k dalšímu rozvíjení politického systému, jehož prostřednictvím se vedoucí úloha strany a třídy uplatňuje. Na mnohé tyto otázky najdeme kvalifikovanou a zasvěcenou odpověď v publikaci L. Tomáška *Teoretické otázky politiky a politické organizace*.

Sám název a běžné přehlednutí obsahu publikace naznačuje, že jde o jeden z nejaktuálnějších problémů naší marxisticko-leninské teorie, jehož úroveň poznání významně determinuje i vývoj společenské praxe při dosahování dalšího kvalitativního rozvíjení socialistického politického systému. Na knižní trh se tak dostává teoretická práce řešící otázky bezprostřední potřeby politické praxe.

Zvolený přístup svědčí o zvládnutí problému v jeho širším společenskovědním kontextu a je vyjádřen logikou výkladu dvou základních kapitol.

První z nich postihuje *základní východiska politické organizace společnosti*. L. Tomášek na poměrně širokém materiálu zdůvodňuje, z jakých ontologických základů vyrůstá politický systém socialismu a jaká teoreticko-metodologická východiska je nutné uplatňovat při poznávání dynamiky jeho pohybu. Logická vazba jednotlivých částí kapitol vypovídá o autorově chápání politického systému ne jako systé-

mu „o sobě“, ale jako současného konkrétně historického produktu bytí i vědomí dělnické třídy. Jsou zde postihnuty tyto problémy: *Marxismus-leninismus jako politické učení dělnické třídy, Všeobecné zákonitosti socialismu, Socialistická společnost a hodnoty, Marxisticko-leninské chápání zájmů a vedoucí úloha dělnické třídy, Vědecký socialismus a etapa výstavby rozvinuté socialistické společnosti, Vedoucí úloha dělnické třídy a politické řízení za socialismu, Politická aktivita dělnické třídy, Proletářský internacionální proces – světový revoluční proces a úloha politiky v socialistické společnosti.*

Autor, ve shodě se svými záměry uváděnými v úvodu publikace, zkoumá politiku a politický systém naší společnosti metodou vlastního předmětu vědeckého komunismu. Sám pojem politického systému vymezuje ve vazbě na praktickou politiku v akci, což mu umožňuje řešit jak základy, tak i některé stránky a aspekty socialistické politiky, jako například „její podstatu, vztah k vedoucí úloze dělnické třídy za socialismu, její aktivní úlohu v rámci a v měřítku světového revolučního procesu, její strukturou, dialektiku vzájemných vztahů jednotlivých prvků struktury politiky za socialismu, podstatu a základní úlohu prvků politického systému, podstatu, funkce a úlohy politiky za socialismu jako celku, úlohu politiky v procesu řízení ekonomiky, kultury a sociální struktury za socialismu“ (s. 8).

Tyto stránky a aspekty politiky jsou zkoumány především na platformě vědeckého komunismu, jako jedné ze tří součástí marxismu-leninismu. Důvod rozhodnutí o metodě přístupu najdeme v autorově interpretaci předmětu vědeckého komunismu jako vědecké disciplíny, která „zkoumá nejobecnější zákony vztahu historického poslání dělnické třídy a jejího politického hnutí na historické cestě od kapitalismu ke komunismu a především dialektiku vztahu historického poslání dělnické třídy za socialismu a úlohy politiky v procesu výstavby socialismu a komunismu. Zároveň vědecký komunismus studuje souhrn zákonitostí, které jsou spojeny s podmínkami plnění této historické dělnické třídy za pomoci politického systému naší společnosti“ (s. 9).

Ve shodě s tímto pojetím vědeckého komunismu autor v části nazvané *Marxismus-leninismus jako politické učení dělnické třídy* zdůrazňuje, „že těžiště vědeckého komunismu spočívá v rozboru všeobecných zákonitostí socialismu, v této souvislosti z hlediska integrující úlohy politiky v procesu výstavby socialismu a komunismu“ (s. 20).

Oddíl *O všeobecných zákonitostech socialismu* je věnován zdůvodnění všeobecné platnosti těchto zákonitostí a zdůraznění nutnosti poznání jejich komplexní působnosti jako důležitého předpokladu pro vědecké řízení politiky.

Autorův výklad soustavy hodnot (*Socialistická společnost a hodnoty*) nemá nic společného s abstraktně požímanou axiologií. Zdůrazňuje jak třídní determinaci hodnot, tak i třídní funkci, kterou soustava hodnot v socialismu plní. V konfrontaci s buržoazní interpretací předkládá pojetí hodnot jako objekt-subjektové kategorie. „Subjekt je objekt, který na určitém stupni svého vývoje je schopný uvědomit si sám sebe, měnit sám sebe a řídit svůj další vývoj v souladu s objektivními zákony společenského bytí. Hodnota jako objekt-subjektová kategorie úzce souvisí s poznáním, s praktickými činy člověka, s jeho třídou, konkrétně historickou společenskou praxí.“ (s. 53) Ve shodě s tímto pojetím hodnot pak autor zdůrazňuje, že základní hodnotou naší společnosti je princip vedoucí úlohy dělnické třídy a její komunistické strany. Podcenit tento princip „znamená podlehnout oportunismu, ztratit ze zřetele jasný cíl, živelně přehlížet obnově kapitalismu, nečinně se dívat na ztrátu výsledků proletářské revoluce“ (s. 63).

V tomto kontextu se znovu autor vrací k aktualizaci ideje o historické úloze dělnické třídy, jejíž poznání a formulace je výsledkem i implicitní součástí převratu v chápání dějin jako přírodně historického procesu. L. Tomášek tak v „myšlenkové zkratce“, která však neubírá nic na její významnosti, používá možnosti vysvětlit ontologické kořeny revoluční politiky dělnické třídy, politiky jako revoluční praxe této třídy.

Středem jeho další pozornosti se pak stává výklad základů politického řízení socialistické společnosti, jeho obsahu i úlohy. Nezkoumá je však jako proces nezávislý na vývoji všech společenských oblastí. S Tomáškovým tvrzením, že „rozvinutý socialismus potřebuje dynamický a komplexní rozvoj všech základních společenských skutečností, že žádá komplexnost, která musí brát do úvahy jak reálnou hierarchii těchto oblastí (jak ji podává materialistické pojetí dějin), tak i zpětnou vazbu jednotlivých oblastí navzájem“ (s. 89), lze jen souhlasit. Snad pouze s připomenutím, že komplexnost v leninském pojetí neznamena všeobšáhlost, která by

negovala nutnost poznávání relativně samostatného pohybu jednotlivých společenských sfér a jejich vlastních jevů a vztahů. Komplexnost v gnozeologii znamená uplatňovat metodu dialektiky, respektování dialektické souvztažnosti, vzájemné determinovanosti všech společenských procesů, jevů a vztahů. Jak známo, Engels nás této metodě „učí“ ve své *Dialektice přírody* a V. I. Lenin v dílech, jako je *Materialismus a empiriokriticismus* či *Filozofické sešity*. Oba klasikové myšlenku o vzájemném působení chápou tak, že každá částice nabývá svých vlastností až teprve ve vzájemném působení s ostatními. Dovedeno do důsledků — poznání společenských jevů znamená pochopit, že ekonomické a politické jevy získávají své další nové vlastnosti v interakci s jinými. Tato zásada platí o zkoumání politiky, ekonomiky i kulturně duchovní oblasti společnosti i při uznání leninského pojetí prvenství politiky ve vztahu k ekonomice a prvotnosti ekonomiky vůči politickým procesům.

V oddílech prvé kapitoly Tomáškovy práce nazvaných *Vědecký komunismus a etapa výstavby socialistické společnosti* a *Program budování rozvinuté socialistické společnosti* autor vytváří půdu pro plné pochopení obsahu nejen obou posledních paragrafů oddílů této kapitoly, ale i pro pochopení obsahu a smyslu výkladu celého následujícího textu předložené publikace. Zdůrazňuje zde, že subjekty řízení — „dělnická třída a její komunistická strana, její politika a celá řídicí činnost mohou působit ve smyslu využití a urychlení objektivních zákonitostí vývoje, avšak jedině na základě dialektického determinismu, a ne subjektivisticky, svévolně“ (s. 91). Složitost poznávacího procesu, který je nezbytnou podmínkou i implicitní součástí vlastní řídicí činnosti, uplatňuje v dalších tezích o zákonitostech působících v socialistické společnosti. Zákonitosti socialismu interpretuje ve shodě s výsledky vědeckého zkoumání, k nimž došla především sovětská věda. Neopomíjí jednu z nejpodstatnějších dialektických vazeb působících objektivně v dynamice pohybu objektivní reality, a to vztah obecných zákonů a kritérií ke konkrétně historické specifické situaci té které země. Ignorování konkrétní analýzy při aplikaci zákonitostí v řídicím procesu vyústí — bez ohledu na původní záměr subjektu — nutně v deformaci skutečnosti. Rovněž i opačná chyba poznávacího procesu — přecenění působnosti modifikujících vlastností u konkrétních specifických zvláštností — zákonitě vede na platformu revize. Na tento gnozeologický princip, na umění zvládnout dialektickou metodu a využívat ji v zájmu řídicí činnosti dělnického revolučního hnutí, jak známo nejednou upozorňoval V. I. Lenin. Již první mezinárodní porada představitelů komunistických a dělnických stran, konaná v roce 1957 v Moskvě, zakotvila — na základě zobecněných zkušeností z výstavby socialismu a formulací zákonitostí — tento přístup jako pro všechny dělnické a komunistické strany závazný. „Marxismus-leninismus požaduje tvůrčí uplatnění společných zásad socialistické revoluce a socialistické výstavby podle konkrétních historických podmínek každé země“, praví se v dokumentu porady, „nepřipouští mechanické kopírování politiky a taktiky komunistických stran jiných zemí... Přehlížení národních zvláštností proletářskou stranou ji nevyhnutelně vede k odcizení od života a od mas, nevyhnutelně škodí socialismu; a naopak, zveličování úlohy těchto zvláštností, ústup od obecné pravdy marxismu-leninismu o socialistické revoluci a socialistické výstavbě pod záminkou národních zvláštností rovněž nevyhnutelně škodí věci socialismu.“ (Viz *Dokumenty z porad představitelů komunistických a dělnických stran*, Praha 1961, s. 19–20.)

„Zákony socialismu a jeho kritéria platí všeobecně bez ohledu na politický čas a prostor“, připomíná L. Tomášek a zároveň dodává: „Specifické historické a místní podmínky však ovlivňují časová tempa a částečně také vnitřní průběh socialistické výstavby. Některé místní zvláštnosti působí kladně, jiné retardačně.“ (s. 92) Aktualizace těchto zásad je mimo jiné vyvolána situací v Polské lidové republice; analýza modifikace obecných zákonitostí a principů v budoucích teoretických analýzách příčin politické a společenské krize v zemi bude zřejmě mít významnou úlohu.

Dokument Komunistické strany Československa přijatý XVI. sjezdem *Poučení z krize ve straně a společnosti*... zobecnil naše zkušenosti v tomto směru a vyvodil z nich konkrétní závěry pro politiku strany a státu. S. Tomášek svou stručnou angažovanost prokazuje tím, že tuto, pro komunistickou stranu i celou naši společnost trpkou zkušenost takříkajíc neobchází, naopak, při interpretaci zásad budování socialismu ji v teoreticko-politickém kontextu připomíná. Ukazuje nejen na některé konkrétní projevy revisionismu, jako byl pokus o přeměnu našeho politického systému v pluralitní systém, fungující v rámci demagogicky pojímané opoziční politiky, ale pokouší se hledat i příčiny těchto deformací. Přestože v souladu s obsahovými záměry celé práce není tato materie v centru autorovy pozornosti, působí některé dedukce spíš zjednodušujícím dojmem, především mohou být ne

dost informovaným čtenářem považovány za „okrajové“ poznámky, což oslabuje účinnost jinak teoreticky správných a zasvěcených hodnotících soudů. Tato zkratkovitost, motivovaná zřejmě snahou postihnout některé souvislosti krizových jevů, se opakuje i v jiných částech Tomášky práce. Lze to také chápat tak, že autor využije svých znalostí k tomu, aby ve své další vědecké práci soustředil pozornost na kritickou analýzu příčin krizových událostí, čímž by nesporně významně přispěl k dalšímu rozvoji marxisticko-leninské teorie o politice.

Prvou kapitolu práce končí autor zvýrazněním těch přijatých závěrů XXIV. a XXV. sjezdu KSSS i XV. sjezdu KSČ, které se bezprostředně vztahují k otázkám budování a vývoje rozvinuté socialistické společnosti. Zároveň v aktuální rovině interpretuje zákonitost uplatňování vedoucí úlohy dělnické třídy a politického řízení za socialismu. Mimo jiné se kriticky zabývá teorií politického řízení a upozorňuje na nedostatečnost pouhé uznávání teze, že socialistická politika řídí celek společenské skutečnosti. Je třeba dát konkrétní odpověď na otázku struktur předmětu a subjektu politického řízení, distancovat se od novohegelovské teze o dialektické konkrétnosti i od strukturalistické platformy. Je škoda, že své kritické stanovisko i náměty předkládá v tezovité podobě (s. 117–118). Právě tyto pasáže, zvýrazňující konkrétní a podle mého soudu vysoce aktuální požadavky v oblasti rozvíjení teorie socialistické politiky, patří k nejdůležitějším.

Druhá kapitola, *Charakteristika, obsah a úkoly politické organizace socialistické společnosti*, má v porovnání s kapitolou předcházející užší rozsah, její obsah však lze hodnotit jako hlavní autorův přínos. Struktura kapitoly nenechává nikoho na pochybách, že jde o aktuální a v naší teorii dosud málo rozpracované otázky. Již samy názvy jednotlivých oddílů kapitoly, *Rostoucí úloha subjektu při řízení za socialismu, K pojmu politické řízení a vedení socialistické společnosti, Rostoucí úloha politiky a budování rozvinuté socialistické společnosti*, jsou toho důkazem.

L. Tomášek hned při vstupu do této problematiky předkládá potřebnou analýzu a pojetí (dnes v literatuře často pouze v axiomatické rovině užívané) teze o růstu úlohy subjektu při řízení společnosti. Přitom prokazuje nejen znalost děl klasiků, zde především děl V. I. Lenina, ale také svou schopnost užívat jejich metody přístupu při poznávání objektivní reality. Řízení interpretuje jako „způsob organizace využití objektivních zákonitostí subjektivními činiteli, které fungují jako hierarchie subjektu řízení socialistické společnosti“. Tuto myšlenku rozvíjí a ukazuje, že „řízení (jeho konkrétně historická kvalita) také vystupuje jako míra subjektivního využití těchto objektivních zákonitostí našeho společenského rozvoje“ (s. 180). Nejde tu o abstraktně pojaté řízení, které by vycházelo z nesprávného pojetí jeho relativní samostatnosti, není to také řízení bez koncepce, ale řízení, jehož hodnotová škála musí vycházet a být v souladu s leninským plánem výstavby socialismu. Ji musí být podřízeny i používané nástroje. Autor upozorňuje, že také zefektivnění subjektivního působení na příslušné oblasti objektivní skutečnosti nesmí být pojímáno pozitivisticky, ale marxisticky, kvalitativně, a ne jen kvantitativně, obsahově, a ne jen formálně. Autor nezůstává pouze u stanovení těchto požadavků, ale v dalším textu obsahovou analýzou ukazuje podstatu jejich kvality i zásady jejich působení. Přitom neopomíjí zdůraznit princip třídnosti a stranickosti řízení, které označuje za dvě neoddělitelné stránky procesu zefektivňování řízení (s. 183).

Zákon růstu úlohy subjektivního činitele není abstraktní ideou, není výsledkem subjektivní vůle strany či vládnoucí dělnické třídy. Je podmíněn, jak správně ukazuje autor, jak ontologicky, tak i gnozeologicky. Ontologická determinace spočívá v poměru třídnicích sil na mezinárodní i domácí scéně, ve stupni historické zralosti socialistické společnosti, v míře objektivních možností rozvoje socialistické společnosti. Gnozeologická pak ve stupni a přesnosti vědecké teorie jako metody i nástroje stále hlubšího poznání objektivních zákonitostí společenské skutečnosti. Autor vylučuje možnost schematického pojetí vycházejícího z relativizace subjektivní podmíněnosti poukazem na podmíněnost gnozeologie, která není (jak chybně usuzují buržoazní ideologové a revizionisté) základním determinujícím činitelem charakteru společenského bytí. A rovněž tak „charakter společenského bytí neurčuje společenské poznání, jak chybně usuzuje revizionismus. Poznání umožňuje subjektu, aby v procesu společenské praxe přetvářel bytí pro svoje cíle, které také nelze formulovat subjektivisticky“ (s. 185).

V kontextu s tezemi obsaženými v první kapitole L. Tomášek zdůrazňuje, že „zákon růstu úlohy subjektivního činitele v soustavě politického řízení za socialismu nelze realizovat, nevycházíme-li ze zásad vědeckého komunismu. Bylo by málo platné disponovat vědeckým poznáním, kdybychom je aplikovali na chybný globální obraz a na chybný globální přístup k naší společenské skutečnosti.“ (s. 185) Autor dále zdůrazňuje, že „teorie a metoda tvoří v našem učení dialektickou jednotu,

vycházející ze zásad dialektického materialismu“. „Analytické metody poznání musí být totožné s charakterem zákonitostí, na které tyto metody v teorii i v praxi aplikujeme... Zákon růstu úlohy subjektivního činitele za socialismu úzce souvisí s hlubokým zvládnutím marxismu-leninismu, který jediný je schopný podat všestranný vědecký obraz objektivní skutečnosti socialistické společnosti, jediný je teorií vědeckého předvídaní a plánování, jediný má schopnost progresivně analyzovat základní pohyb naší společenské skutečnosti“ (tamtéž).

Sám autor tento metodologický princip uplatňuje, když zdůrazňuje, že subjektivitu dělnické třídy nelze chápat jen jako gnozeologickou otázku, redukovat ji na zjednodušené chápání zvyšování politické vzdělanosti dělnické třídy. Musí se týkat také zvyšování jejich vlastních, bezprostředních politických zkušeností, což úzce souvisí s objektivními potřebami účasti mas, především dělnické třídy, na řízení. S tím souvisí i zvyšování její politické aktivity, kterou se bude násobit její ideologická aktivita (viz. s. 189). Autor správně zdůrazňuje zkoumání kategorie politické aktivity, které tvoří důležitou složku poznání procesu fungování politického vedení a řízení. Růst politické aktivity dělnické třídy a ostatních pracujících, jejíž obsah je určen politikou komunistické strany, je tak chápán nejen jako cíl schopnosti „vládnout a řídit společenské záležitosti“, ale i jako prostředek jeho dosažení. Autor tu neopomíná připomenout jak význam svazku, tak i úlohu pracovního kolektivu, která ke škodě věci zůstává dosud neprávem na okraji pozornosti naší marxisticko-leninské teorie.

V předposledním oddíle kapitoly L. Tomášek přínosně charakterizuje politiku jako „oblast, v níž se krystalicky projevuje (dokonce v nejvyšší formě) společenský charakter třídy a jednotlivce.“ A dodává: „Politika není jen koncentrovanou ekonomikou, ale je i koncentrovanou aktivitou mas.“ (s. 218) Tato nově pojatá charakteristika má, podle mého názoru, i akční význam. Je výzvou i návodem, je orientací na hlavní článek rozvoje našeho politického systému.

Rostoucí úloha politiky v etapě budování rozvinuté socialistické společnosti je zákonitým procesem. Autor zde klade nekompromisní požadavek: „Před naší teorií stojí závažná úloha všestranně a komplexně studovat, které příčiny a podmínky se při budování rozvinuté socialistické společnosti podílejí na růstu, významu a poslání politiky.“ (s. 224) Je třeba říci, že autor sám obsahem celé publikované práce k tomuto poznání výrazně přispívá. Zcela vědomě v závěru zdůrazňuje, že komunistická strana je hlavním subjektem řízení reálného uskutečňování zvyšující se řídicí úlohy socialistického státu a všech ostatních součástí politické organizace naší společnosti. Účinnost reálného fungování jednotlivých součástí politické organizace do značné míry rozhoduje o účinném plnění vedoucí úlohy komunistické strany. Autor chápe politické vedení ve spjatosti s rozvojem uvědomělé politické aktivity svazku pracujících, aktivity opírající se o ztotožnění se zájmy dělnické třídy nejen ve formách vědomí, ale i v konkrétní práci při budování nové socialistické společnosti. Celou svou práci končí odkazem na stále platné Leninovo učení, odkazem, který lze považovat i za autorovo vyznání: „Vývoj plně potvrzuje, že jen leninismus je spolehlivou platformou rozvoje našeho politického systému. Jen leninismus jako marxismus 20. století odpovídá historickým zájmům dělnické třídy, zákonům socialistické a komunistické výstavby, potřebám světového revolučního procesu. Leninismus poskytuje i neocenitelný návod jak zapojit politiku a celé politické hnutí třídy do služeb intenzivní socialistické a komunistické výstavby, do služeb světové revoluce.“ (s. 237)

V práci L. Tomáška dostáváme do rukou významný příspěvek k systematizaci poznatků vědeckého komunismu o politice. Je přínosem i v tom, že na řadě míst nezůstává v rovině obecného tvrzení a všeobecně platných soudů, ale analyzuje je v konkrétně historické podmíněnosti. V tom je práce nejcennější. Pokus o takový výklad, který dokáže nejen hierarchizovat již poznané pravdy a již formulované zobecněné poznání, ale nacházet je ve vazbě na současnost, objevovat nové kvality vazeb zákonitě se prosazujících společenských procesů, jeví v vztahu, nepatří v naší společenskovědní literatuře k obvyklým či častým. *Teoretické otázky politiky a politické organizace* z pera zkušeného pedagoga a teoretika tak bez nadsázky přispívají k hlubšímu poznání zákonitostí pohybu současné etapy budování rozvinuté socialistické společnosti.